

(ויצא תשפ"א שלום רב) פעמיים בפרשת ויצא משתמש יעקב במושג של פחד יצחק – לולא אלקי אבי אלקי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי, וכן להלן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ורש"י פירש שלא רצה לומר אלקי יצחק משום שהקב"ה לא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ולכן שינה במקום "ואלהי" ואמר "ופחד", והיינו שהתכוין להקב"ה אלא שכינהו בתור מי שמפחד ממנו יצחק, וכן תרגם אונקלוס ודחיל לה יצחק. ולפי הבנה זו פחד יצחק זה לא מדבר על יצחק, אלא על הקב"ה שממנו מפחד יצחק.

אבל יש בראשונים ביאורים אחרים, משום שלפי פשוטו זה תמוה שיכנה את הקב"ה בגדר פחד יצחק, די"א שפחד יצחק קאי על העקדה, כלומר הפחד הגדול שהיה ליצחק כאשר עמד עליו אברהם עם המאכלת לשחוט את בנו, זה הזכות שעמדה לי, כלומר זכותו של יצחק בעקדה, כן ביאר ראב"ע בשם י"א והרמב"ן העיר ע"ז ואיננו רחוק, אבל ברב"ח הביא עוד ביאור שהכוונה ליום הברכות, כאשר חרד יצחק חרדה גדולה עד מאד, שראה גיהנום תחתיו, ואז קיים ברכתו של יעקב שאמר גם ברוך יהיה, ולולא אותו פחד שהיה בשבילי ולתועלתי, כי עתה ריקם שלחתי. ועוד פירשו הרמב"ן ורב"ח ואוה"ח בדרך הקבלה שפחד יצחק זה מדת הדין, והיינו שאברהם מדת החסד והרחמים ויצחק הוא מדת הדין והגבורה, ובאוה"ח פירש שהפליא חסדו עמי וגם עשה לי משפט עם לכן שהם ב' מדות וזולת א' מהם לא היה מגיעו הטוב ליעקב.

והנה שבוע שעבר הקשינו איך עבר יעקב על איסור שקר אם לא היתה נבואה ישירה שעליו לעשות כן, ופלפלו בזה. ומן הסתם י"ל שאף שהברכות באו לידו במרמה אבל לא בשקר, כי הברכות שייכות לבכור, ולכן קרא יצחק את עשו בנו הגדול, כי כך היה תמיד שהבכור המשיך את תפקיד האב, ובאמת לא היה בזה שני צדדים כך כך מוכרח להיות, אלא שלא ידע יצחק שעשו מכר את בכורתו ליעקב בעבור נזיד עדשים בתחלת הפרשה, ונמצא שיעקב הוא הבכור, וממילא זה לא שקר אלא במרמה, זה מגיע לו מן הדין, אבל מכיון שיצחק לא ידע מזה, ממילא הוכרחה רבקה להמציא את זה ליעקב באופן סיבובי. וכן באמת תירגם אונקלוס במרמה – בחכמה, וכ"פ רש"י. ועיין גם ראב"ע שפירש שאין כאן שום איסור של שקר, עיי"ש.

אלא שעדין צ"ב מדוע לא ניסתה רבקה לדבר על לבו של יצחק ולהסביר לו את דבר ה' כפי שהיא שמעה אותו, ולהראות לו איך שיעקב הוא זה שצריך לירש את הברכות ולא עשו, ואדרבה היה לו לומר ליצחק שעשו מכר את בכורתו ליעקב, ואז היה גם יצחק מסכים. ואף שביארנו שבוע שעבר, שיצחק היה לו ראיות שכן הוא רצון ה', והיו לו חשבונות לפי דעתו שבדוקא עשו הוא זה שצריך את הברכות ולא יעקב, עד כדי כך שהרמב"ן מציע שחשבה רבקה שהוא ישתמט מכל העסק ולא יברך לא את עשו ולא את יעקב, ובודאי היו ליצחק חשבונות גדולים בענין זה, אבל מ"מ תמוה מדוע לא ניסתה רבקה לדבר ולהבהיר את הסוגיא ביחד עם יצחק, והלא רואים אנו שבנוגע לבנות חת לא הססה מלהביע את דעתה ויצחק קבל את זה?¹

אבל ראיתי בספר "תורת המנחה" (נכתב לפני שבע מאות שנה, וכנראה תלמיד הרשב"א, 86 דרשות על התורה שדרש בזמן מנחה של שבת) שכותב דבר מעניין שביכולתו להבהיר נקודה זו, שהוא מקשה איך לא הכיר יצחק בין יעקב לעשו, הרי החילוק ביניהם הוא ברור, ותירץ שזה לא קשה כי מכיון שיצחק היה ממדת הדין הקשה, דכתיב ופחד יצחק היה לי, וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, וכיון שיצא עשו אדמוני כולו כאדרת שער, הוכיחה צורתו שגם הוא יונק מאותה מדה, ולא נודע בה יצחק עד שנולד עשו ונקשרה נפש יצחק בנפש עשו שהיה מכחו ומטבעו, ואז ידעו הבריות שמדת יצחק מכח הגבורה, וקודם לכן לא היה נודע, מפני שבא מכח אברהם, וכח אברהם בחסד, והיה כח יצחק גנוז בחדרי כח אברהם כמו שיש בכח המים גנוז כח האש, וכשיצא יצחק מאברהם עדיין נשאר בו קצת מכח אברהם שהוא בחסד, ומפני שיתוף החסד שהיה בכחו לא היה נדע כחו, וכשהוליד לעשו ויצא אדמוני כאדרת שער מיד נדע כחו, וע"כ הוליד יצחק שנים ביחד עשו ויעקב כנגד תקרובת השני כוחות שהיו בו, וכשיצאו שניהם אז נדע כחו ומה היה גנוז ומעורב בו וכו'.

ויש כאן נקודה נפלאה, דבאמת לפי הנגלה היה סביר להניח שמכיון שיצחק בנו של אברהם הצדיק ורבקה בתו של בתואל הרשע, א"כ כאשר נולדו שני תאומים ואחד רשע ואחד צדיק, הלא מובן מאליו שהצדיק בן צדיק בן צדיק ואילו הרשע הוא בן צדקת בת הרשע, והג' צץ ופרח בעשו, והרי זה כאילו

1. וראיתי בהעמק דבר לפרשת חיי שרה עה"פ ותקח הצעיר ותתכס שפירש הנצי"ב שנכתב זה ללמדנו שמיד בתחלת פגישתם הסתכלה רבקה על יצחק כאדם מפחיד, שחשבה את עצמה אינה ראויה להיות לו לאשה, ומאז נקבע פחד בקרבה ויראה מלהביע דעתה לפני יצחק, ולכן הנשואין שלה עם יצחק היו אחרת מנשואי שרה ואברהם שכאשר היו חילוקי דעות ביניהם לא חששה מלומר, וכן רחל ויעקב, אבל לא כן עם יצחק ורבקה, ולכן הוצרכה רבקה להוציא את הברכות במרמה, עיי"ש. והדברים מחודשים, ולכאורה מזה שלא הססה רבקה להביע דעתה לגבי נשואי יעקב עם בנות חת, מוכח שלא כדבריו, ועיין.

אשמתה או מחמתה, אבל כאן רואים אנו ההיפך, שעשו הוא מיצחק ולא מרבקה. ועיין באוה"ח [כ"ז פ"ג] שזה הטעם לאהבת רבקה ליעקב, שטבע האדם שהחלקים יאהבו חלק אל חלקיו, ולזה גילתה רבקה כי מעשיה מוכיחות שהיא בטבע נמשכת אל יעקב, ואילו יצחק בטבע נמשך אל עשו, ועשו לא מתייחס אל רבקה כל עיקר.

ולפי חידוש נפלא זה מבואר שלא היה שייך ליצחק ולרבקה לעשות באופן אחר, כי זה שורש הנשמה שלהם, שעשו מקושר ליצחק בשורשו ורבקה מקושרת ליעקב בשורשה, ולכן לא שייך שרבקה תדבר איתו ותתווכח על יצחק בנושא זה, וכמו שלא שייך לדבר אל איזה אדם מדוע יש לו נשמה כזו ולהתחנן אליו להחליף את נשמתו בנשמה אחרת, וכמו שאי אפשר להחליף את הפנים של האדם גם לא שייך להחליף את הנשמה שלו, שזה פשוט לא שייך, כי בעצם מהותו הוא היה קרוב יותר לעשו מיעקב, וזה מסביר לנו את אהבתו וגם את זה שרצה ליתן לו את הברכות, כי הוא המשך יצחק ושורש נשמתו ואף שהיה יצחק צדיק מופלג ועשו רשע מופלג, מ"מ בשורש נשמתם הם היו אחד, ולא היה שייך להפריד ביניהם. ומובן לפ"ז מדוע חששו רבקה ויעקב מקללת יצחק כאשר יודע לו התרמית, שהרי הם מרמים את עצם מהותו, ואם יצחק לא נותן את הברכות לעשו, הרי זה כמו שלא נותן את הברכות לעצמו. ולכן אין להוכיח מזה שבקשה רבקה מיצחק שלא ישא יעקב אשה מבנות חת, ולזה הסכים יצחק מיד, כי זה לא נגד שורש נשמתו. וממילא מכיון שלפי הבנת רבקה הנבואה של שם שרב יעבוד צעיר אומרת שיעקב יגדל מעשו, לכן אין דרך אחרת לסדר את זה כי אם במרמה, ובודאי לא היה זה שקר, שהרי יעקב הבכור, ואף שיצחק לא ידע את זה, אבל כך הוא האמת, ולא שייך לשנות דעתו.

עכ"פ מאיזה טעם שיהיה החליט יצחק בכח תורתו שהברכות שייכות לעשו, ולכן פלא גדול שהנה כאשר אירע המעשה ואמנם לקח יעקב את הברכות במרמה, אבל מה רואים אנו שפתאום חרד יצחק חרדה גדולה מאד, ותוך כדי דיבורו הוא התחיל להבין שהיה כאן אירוע נפלא שיעקב לקח את הברכות ששייכות לעשו, אבל לא אירעה קללה, ולא אירע חזרה או צעקת טעות, אלא אדרבה מיד אומר יצחק גם ברוך יהיה, הרי שהבין מיד שיעקב לקח הברכות וכנראה מסכים לזה, אבל זה תמיה רבתי, דאם החליט יצחק שהברכות שייכות לעשו, אז מדוע הוא אומר גם ברוך יהיה, הרי יכול לקחת בחזרה, זה ברכה בטעות, וכי ברכה בטעות יש לה כח, מה היה כאן כל הבעיה של הברכה שניתנה בטעות ליעקב, ומדוע כתוב ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. ורש"י פירש שעכשיו שזה אירע כך הוא

הסכים ליתן הברכות ליעקב, כלומר שהיה יכול לומר שזה לא שייך ליעקב אבל עכשיו הוא הסכים לעשות כן, וכן פירש הרשב"ם שהבין שעשה את הכל בעצת רבקה והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות, אבל הדברים פלא, דמקודם לא שאל בעצת רבקה והסברנו שהחליט כן מחמת איזה סיבות שנתבארו, אבל א"כ מה נשתנה? ורמב"ן הקשה את זה שהיה מן הראוי שכאשר יגלה מי ריממו היה ראוי שיקללנו, ובפרט שאחר כך ברצונו לפייס את עשו הוא אומר לך בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, הרי שהוא מסכים להדיא לברכת יעקב, וכי כך מפייסים את עשו, היל"ל שהוא מתנגד לזה בתוקף! ולכן אי אפשר שעשה כן ברצון, ובהכרח שראה ברוה"ק שהוא יתברך ולכן אמר גם ברוך יהיה.

אבל זכינו למצוא שקושיות אלו הוקשו למחבר ספר העיקרים [ד-יט] שנותן לנו מהלך ברור בענין זה [ואפשר להעמיסו בדברי הרמב"ן אף שזה לא מפורש בדבריו], ובתוכן דבריו הוא רוצה לבאר כל ענין הברכות בכלל שמצינו שהנביאים והצדיקים והחסידים מברכין את האנשים, ומביא שהמפרשים נבוכו להבין ענין ברכות, שיי"א שזה כעין תפלה ויי"א שזה כעין הגדת העתידות, והקשה שאם נאמר שזה תפלה א"כ למה חרד יצחק חרדה גדולה כ"כ על שברך ליעקב בטעות, ואמר גם ברוך יהיה, יחזור ויתפלל על עשו כמו שהתפלל בתחלה על יעקב, שבלי ספק יותר ראוי שתהיה תפילתו נשמעת באחרונה על עשו שתעשה ברצון יותר ממה שנתקבלה על יעקב שהיתה במרמה. ואם הברכות הן הגדת העתידות למה נתרעם עשו ע"ז ואמר את בכרתי לקח והנה עתה לקחת ברכתתי, ואיך אמר לו יצחק הן גביר, הרי לא עשה דבר מעצמו אלא שהיה מגיד בנבואה העתידות לבא על המתברך ומה תרעומות יש בזה ליצחק ולעשו?

והוא מביא מתחלה שהסכמת המפרשים הוא שזה מורכב משניהם, שזה הגדת העתידות ביחד עם תפלה, וההסבר בזה שהנביא רואה בנבואה העתיד לבא על המתברך, אלא שהוא מתפלל בעדו שהנקודה הזו תפרץ ותרבה, ולמשל הוא רואה בנבואה שהאיש ההוא יצליח בעבודת האדמה, והברכה היא שירבה תבואותיו מאה שערים, או שרואה שיצליח במקנה, ומברכהו שירבה מקנהו שיעור גדול, וכן בכל דבר ודבר.

העיקרים דוחה את הביאור הזה, משום שאולי אפשר להבין את זה כאשר מברך נביא, אבל ישנן ברכות מפי הצדיקים והחסידים שאינן נביאים, וכמו"כ יש את ענין ברכת כהנים שאין בהם נבואה כלל, ואפילו אם תאמר שאצל יצחק שהיה נביא היה בזה הגדת העתידות, ולפיכך חרד יצחק את כל החרדה הגדולה שהיה עצב על מה שראה בנבואה העתיד הטוב לבוא על יעקב ושיהיה

מצליח על עשו שהיה חביבו, ולזה חרד, א"כ היה לו להתפלל על עשו שיצליח יותר מיעקב כמו שיתפללו הצדיקים על המתברך על ידם, והיל"ל לעשו שהברכות היו הגדת העתידות ושלא הפסיד דבר, ואז לא היה בא עשו לשטימת יעקב על הברכות?

ולכן מחדש העיקרים שענין הברכות אינו הגדת העתידות בכלל, אלא שזה תפלה [אלא שאם זה תפלה אז מה זה שונה משאר תפלות, מה המיוחד בברכה], אלא בשונה מתפלה, המברך כשהוא מתפלל מצרף לזה "נתינת הכנה אל המקבל שיחול השפע האלקי עליו", והיינו שברכה הוא ענין של תפלה המיועד לאדם מסויים, וזה תלוי בכמה ראוי המקבל לקבל, וכמה הוא הכין את עצמו לקבל את השפע שיבא אליו מהשמים, ואם יהיה המקבל בלתי מוכן אז לא יחול השפע האלקי, וגם צריך שהשפע יבוא מהשמים אל המתברך ע"י המברך, ואם יחסר ההמשך, או שיחסר ההכנה אז לא יפעול הברכה, אבל בכח המברך להכין את המתברך להיות מקבל את השפע האלקי.

וזה ענין סמיכת היד שהיו סומכין את ידיהם המברכים את המתברכים, לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב ההוא, וכאילו החסיד או הצדיק המברך הוא צנור להמשיך השפע האלקי על ידו, וזה ענין סמיכת היד של משה על יהושע, שבודאי היה בו [קצת] הכנה, אבל הוצרך לחבר את המברך לנתברך שיבא אליו השפע האלקי ע"י משה.

וכפי מדרגת המברך יהיה מדרגת השפע המקובל, ולכן כאשר שאל אלישע מאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, אמר לו אליהו שהקשית לשאול שא"א לאדם לתת הכנה אל המקבל יותר מהנמצא אצלו, ולזה אמר לו שאם יראה אותו אחר שלוקח ממנו יהי לו כן, והיינו משום שאליהו אחר הלקיחה בודאי היה במדרגה יותר גדולה מקודם הלקיחה, וא"כ אז יהיה אפשרי לו להשפיע כפל ממה שהיה יכול להשפיע בחייו.

ובלי ספק סמיכת היד תועיל למי שיש לו הכנה מרובה יותר ממי שיש לו הכנה מועטת, ולכן שם יעקב את יד ימינו על מנשה משום שאחיו הקטן יגדל ממנו ולכן יזכה לשפע יותר גדול, אבל במנשה למיעוט הכנתו לקבל השפע, הספיק לו שישים יד שמאלו עליו כדי שיחול עליו בברכת יעקב השפע שהיה לו אפשר לקבל.

ולכן כאשר ברכו הכהנים את העם, שהם אמצעים להוריד את השפע האלקי על העם כפי הכנת כל אחד מהם, ונשיאת הכפים הוא כעין סמיכה, אלא כרגיל מברכים אדם יחיד ולכן יש סמיכה, אבל כח הכהנים הוא רק בצבור, לפי שהרבים יותר מוכנים לקבל השפע מן היחיד, שבודאי בצבור יש איזה יחיד שמוכן לקבל איזה

שפע אלקי באמצעות הכהנים.

ואחרי שימשך השפע אל המתברך באמצעות המברך כפי הכנת המקבל, אין כח ביד המברך להפסיק השפע ההוא ושלא ירד על המקבל, כי בזולתו ירד עליו, שהמברך אינו אלא כלי להגיע הברכה אל המתברך, ואע"פ שיסתלק הכלי לא תסתלק הברכה, וזה כאדם שהמשיך מי מעין המתגבר אל גנה זרועיה תצמיח, שאע"פ שיסתלק האיש הממשיך לא יפסק הנוזל הנמשך מהשקות הגנה, וכן מי שיעשה חלונות בבית אופל כדי שיכנס בו אור השמש, שאף אם יסתלק האומן לא יסתלק אז השמש מלהאיר הבית ההוא האפל.

וזה הוא שאמר יצחק כשחרד חרדה גדולה עד מאד, ואברכהו גם ברוך יהיה, כלומר על כרחי יהיה ברוך, אחר שברכתי אותו, שגם ברוך יהיה הוא מכלל החרדה, כאלו אמר, אין בידי להפסיק בשפע ההוא שנמשך אליו על ידי, שזה כמי שצוה את הצורף לעשות כלים נאים מזהב מצויירים ציור נאה עד מאד בשמחה ובטוב לבב, ואח"כ נודע שלא היו הכלים ההם לאוהבו של אומן, שבלי ספק הצורף ההוא יתעצב על זה ויחרד חרדה גדולה, אבל אין בידו למנוע הציור הנאה ההוא שלא יהיה עשוי בכלים ההם, ואע"פ שנודע שהם לשונאו של אומן, ובעבור זה אמר יצחק לעשו הן גביר שמתני לך, כלומר כבר הגיעו לו על ידי באמצע הכנתו כל השפע הזה, ואין בידי להפסיק אותו אחר שכבר נמשך, ולכן איפה מה אעשה בני, עד שאמר לו עשו הברכה אחת היא לך אבי, כלומר שיברכהו בברכה אחרת שלא תהיה נגד הברכה שבירך, וכן עשה יצחק, ובכלל ברכת עשו אמר לו ואת אחיך תעבוד, שבזולת זה א"א.

הדברים הנפלאים האלה מדברים בעד עצמם ומבארים היטב את המשך הפרשה, ומבואר היטב מדוע לא היה יצחק יכול להתחרט מברכתו ליעקב, אבל יש לנו רק להוסיף ע"ז שני נקודות:

א. לפי דבריו מובן היטב מדוע צוה יצחק להביא לו מטעמים כאשר אהבתי ואברך אותך, שתמהו כל המפרשים וכי יצחק בעל תאוה היה שלא יברך אא"כ נותנים לו מה לאכול, אבל בדברי העיקרים מבואר היסוד, שהמברך צריך להתקשר להמתברך ע"י צנור שדרכו עוברת ההשפעה, ולכן יצחק יחד את ההכנה בעשיית המטעמים מהמתברך למברך, זהו הסמיכות יד שעשה יצחק, הצנור שדרכו בו השפע, ומכיון שיעקב היה מוכן להפליא ע"י ההכנה של רבקה, ממילא שפעה הברכה ונשתרשה ביעקב, עד שכל הטובות בעולם הזה ובעולם הבא כולם באים מהברכות של ליל השמורים הזה!

ב. לפי דבריו אפשר להבין מה שהבאנו מהאמת ליעקב

הנ"ל שיעקב הוצרך להתנסות כנגד מדת האמת הטבועה בו, וזה היה בשבילו נסיון עצום, שהיה נגד כל מהותו, והנה זה מובן שהקב"ה רצה לראות שמדת האמת שלו תלוי בהתבטלותו לרצון ה' ולא מחמת נטייתו הטבעית, אבל תמהנו דמדוע הוצרך יעקב להתנסות, וכי היה עשו בכלל דומה לו שהוצרכה ההשגחה לנסותו בכדי שיזכה בברכות, ולהנ"ל י"ל שהנסיון כאן לא היה בגדר בחירה בינו לבין עשו, אלא זה היה אופן ההכנה שלו שהיתה קצת עדיין חסרה, דהרי לפי מה שנתבאר גודל שפע הברכה תלוי במדת ההכנה של המתברך, ולכן כאן הוצרך יעקב לעבור נסיון אחד בכדי להראות שמדת האמת שלו תלויה לגמרי ברצון ה', ולכן מכיון שרבקה אמרה לו שזה רצון ה', בודאי זה היה מה

שעליו לעשות שכך נצטוו להדיא מפי אמו בנבואה, אבל כל זה היה חלק מהכנתו, א"כ ההכנה היתה צריכה להיות ממש במסירות נפש, נגד מהותו וטבעו, לעשות רצון ה' אפילו אם זה נוגד את כל חייו, זה העקדה של יעקב, וממילא הוא התכוון לזה כפי שלא התכוון כל חייו, כי כל חייו הוא התכוון ביחד עם טבעו, אבל כאן הוא התכוון כנגד טבעו, ולכן כאשר התקשר יצחק עם יעקב על ידי המטעמים הוא היה מוכן בתכלית ההכנה, ולכן בא אליו כל השפע, ונמצא שכל הענין הזה היה ההכנה האחרונה של יעקב בכדי לזכות לרוב השפע הגדול, כי כמש"כ הגר"א כל ההטבות שיש לנו, בין בעוה"ז ובין בעוה"ב, מתמיד לעולם, ודבר זה צריך הכנה בקנה מדה עולמי!